

УДК 332.32.001; 94(477.8)092  
ББК 63.3(4УКР)

Віталій Перевезій

## ПАРТІЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ: ПРИЧИНИ НЕВДАЧ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*У статті досліджено низку причин невдач, визначено подальші перспективи участі політичних партій України християнської орієнтації в парламентських виборах. Обігрунтовано тезу про те, що поява християнських партій у сучасній Україні зумовлена не самою необхідністю політичного об'єднання християн для захисту власних інтересів, а прагненням певних політиків здобути популярність і владу в результаті вдалого маніпулювання християнською термінологією.*

**Ключові слова:** політичні партії, парламентські вибори, християнські орієнтації, електоральна діяльність партій, Україна.

Дослідники Інституту стратегічних досліджень НАН України С.І.Здіорук і В.В.Бичек виділяють три періоди партійного будівництва в сучасній Україні: початковий (1989–1993 рр.), для якого були характерними антикомунізм, демократизм, романтизм та західництво; другий етап розпочався 1993 р. і тривав до 1998 р., характеризувався “зворотнім ходом політичного маятника”, зникненням національно-демократичної ейфорії та романтизму й своєрідним комуністичним реваншем; третій період розпочався після прийняття закону про мажоритарно-пропорційну систему виборів до Верховної Ради України в 1998 р., що стало поштовхом до інкорпорування політичних партій у політичну систему України [1]. Можна прогнозувати, що парламентські вибори та вибори до місцевих рад, що відбудуться у 2006 р. за пропорційною системою, відкриють новий період партійного будівництва в Україні.

У цій статті буде проаналізовано електоральну діяльність партій християнської орієнтації в останній, третій період партійного будівництва, на який припадають парламентські вибори 1998 та 2002 років і підготовчий етап виборів 2006 р. Для цього періоду, на думку С.І.Здіорука й В.В.Бичека, були характерні такі особливості: по-перше, Україна швидко відходить від класичної, європейської континентальної моделі партійної системи, яка базується на формуванні політичних партій на основі основних ідеологічних систем: консерватизму, лібералізму, християнської демократії, соціал-демократії, соціалізму, комунізму. Формуються українські особливості партійного будівництва, серед яких наявна відсутність чітко означеної ідеології в цілому ряду політичних партій; по-друге, під час третього періоду виразно позначилася прогно-

зована криза націонал-демократичних партій; по-третє, на відміну від попередніх періодів, коли різні політичні партії задовольнялися регіональним лідерством, починаючи з 1998 р. створюються партії, однаково представлені в більшості областей України. Автори монографії вважають успішною роботу над розбудовою партійних структур в усіх регіонах України, проведену “Батьківщиною”, Трудовою партією України, Демократичним Союзом, Партією регіонів України.

У цілому погоджуючись з оцінкою третього періоду партійного будівництва авторів цитованої праці, вважаємо, що недоречно говорити про партії, які згадані в третьому пункті, як про загальнонаціональні. Вибори 2002 р. підтвердили, що наявність партійних структур у більшості областей не гарантувала Демократичному Союзу успіху на виборах, а “Трудова Україна” та “Партія регіонів”, які разом з іншими політичними силами об'єдналися в блок “За Єдину Україну”, зуміли заручитися підтримкою виборців лише в окремих регіонах, тоді як в інших потерпіли поразку, незважаючи на сприяння адміністративного ресурсу.

На нашу думку, ще рано стверджувати про кризу націонал-демократичних ідей в Україні. Кризу переживають існуючі національно-демократичні партії, однак популярність ідеології об'єднаного націонал-демократичного руху підтвердила впевнена перемога блоку В.Ющенка “Наша Україна” на парламентських виборах 2002 р.

Крім того, на наше переконання, важливою особливістю цього періоду партійного будівництва є залучення до розбудови партійних структур безпрецедентних для України ресурсів. Засоби масової інформації неодноразово звертали увагу на витрати, які понесли політичні партії

і блоки під час парламентських виборів 2002 р. Зокрема серед лідерів у цій номінації значилися “Команда озимого покоління”, СДПУ(о), Всеукраїнське об’єднання християн, блок партій “За єдину Україну” та ін. За низкою політичних партій стояли потужні фінансово-політичні групи.

Ще однією особливістю даного періоду, яка не знайшла свого відображення в роботі С.І.Здіюрука і В.В.Бичека, було, на наше переконання, посилення боротьби політичних партій за вплив на так званий “адміністративний ресурс”.

Відомо, що найкращим показником впливовості політичних партій є парламентські вибори. Протягом третього періоду партійного будівництва відбулися вибори 1998 та 2002 років. Необхідно відразу зазначити, що їх результати для партій християнського спрямування не були задовільними.

У виборах 1998 р. брало участь чотири християнські партії: УХДП, ХДПУ, ХНС і РХП, причому дві з них – УХДП і ХНС – утворили передвиборчий блок “Вперед, Україно!”. За результатами виборів жодна з названих партій не змогла подолати чотиривідсоткового бар’єру, а сума набраних ними голосів розподілилася таким чином: “Вперед, Україно!” – 461924 голоси, що склало 1,7384% від тих, хто голосував, ХДПУ – 344826 і 1,2977% та РХП – 143496 і 0,54% відповідно [2].

Отже, у результаті виборів до Верховної Ради 1998 р. жодна з християнських партій окремо і всі разом вони узяті не змогли здобути необхідних для проходження в парламент чотирьох процентів голосів виборців. Щоправда, без своїх представників у Верховній Раді християнські демократи не залишились. У мажоритарних округах перемогу здобуло 3 члени ХДПУ, 1 – УХДП, 1 – ХНС.

Дослідники християнського політичного руху в Україні І.Курас, М.Рибачук і М.Кирюшко та П.Фещенко виділяють комплекс причин, що призвели до невдачі християнських партій на цих виборах [3; с.123–134]

1. На переконання дослідників, християнські партії не знайшли свого місця на політичній карті України, не віднайшли своєї ніші в політичному житті українського народу, вони не стали ні незамінними політичними одиницями, ні навколорелігійними утвореннями. У своїй практичній роботі партії не змогли знайти органічного поєднання з християнством, залишаючись християнськими лише за назвою. Означені вчені

звертають також увагу на те, що між назвами партій християнської орієнтації та формами їх діяльності й організації існують невідповідності. Як приклад, вони цілком слушно приводять УХДП, для якої на перший план виступають не християнські, а націонал-демократичні ідеї. На переконання дослідників, християнським партіям так і не вдалося встановити зв’язок із християнством як світоглядною системою і церквою як соціальним інститутом. Із цим твердженням, вважаємо, повністю погодитися не можна. Аналіз програм партій дозволяє стверджувати, що на 1998 р. уже як мінімум ХНС і ХДПУ представили суспільству програми класичного християнсько-демократичного зразка, проголосивши себе прихильниками християнсько-демократичної ідеології, яка опирається на християнську філософію. РХП, утворена напередодні виборів, ішла на них без власної програми, однак у виборчих документах також наголошувала на своїй прихильності до християнських ідей. Крім того окремі партії мали досить тісні зв’язки з церквами як соціальними інститутами. На вибори 1998 р. християнські партії йшли з чітко визначеними симпатіями до тих чи інших конфесій: РХП, ХДС і УХДП заявили про підтримку “національних” церков. Щодо ХДПУ, то за визначенням лідера РХП М.Поровського, “її лідери неоднозначно ставляться до УПЦ КП і УГКЦ”, що за його словами унеможливило співпрацю між РХП і ХДПУ [3]. Отже, як бачимо, ці партії досить чітко означили як свої симпатії, так і антипатії в стосунках із церквами.

Важливим прорахунком християнських партій стали невдалі спроби поєднати християнські цінності з реальною політикою, унаслідок чого християнські цінності залишились відокремленими від української політики, а політика – від християнської моралі. Напередодні виборів християнським демократам через брудну пресову кампанію, яку вони розгорнули одні проти одних, через судові процеси діячів ХДПУ один проти одного було не з руки переймати на себе функцію “суспільного моралізатора”. На очах виборців якраз напередодні виборів лідери ХДПУ затіяли фінансовий скандал із новим “розкольниким” В.Бабичем, і якщо новоутворене ВОХ не пішло на ці вибори, то від ХДПУ внаслідок скандалу відвернулася значна частина потенційних виборців. Отже, окремі лідери християнських демократів не тільки не були взірцями християнської моралі, але й самі стали яскравим прикладом аморальної поведінки.

2. Зазначається, що іншою причиною невдачі християнських партій на виборах стало небажання українців змішувати релігію з політикою. Сакральне і секулярне, земне і небесне хоча й переплетені, але в той же час перебувають на різних шаблях ціннісних орієнтацій. Звичка ставити політику над релігією в ієрархії особистих цінностей, політичну свідомість над релігійною є відлунням доби масового атеїзму.

Науковці вважають, що недостатня підтримка християнських партій зумовлена низьким рівнем релігійності населення. Більшість “неофітів” – людей, які нещодавно визнали себе віруючими, зробили це “онтологічно, не сприйнявши християнської парадигми”. У них, на відміну від свідомих віруючих, не існує органічної єдності між релігійними світоглядними переконаннями й соціальними цілями і на цьому рівні релігійності вони не будуть шукати втілення своїх політичних інтересів у партіях релігійного забарвлення. Однак, на нашу думку, не слід ставити в пряму залежність рівень підтримки партій християнського спрямування від рівня релігійності виборців. Якщо особа не схильна змішувати релігію з політикою, то чи має значення те, релігійна вона чи ні в той момент, коли йде голосувати. За цією логікою, якщо, наприклад, Польща є однією з найбільш релігійних країн Європи, то в жодній партії немає шансів змагатися з тією, яку підтримує церква, а якщо рівень релігійності населення Німеччини не перевищує 15%, то й християнські демократи ні в якому разі не здобудуть тут більшості голосів виборців.

Отже, рівень підтримки християнських партій не залежить безпосередньо від рівня релігійності населення. Виборець може голосувати за християнських демократів, якщо навіть сам є невіруючою людиною, у тому разі, коли бачить, що вони є носіями “моральної” політики, і навпаки, навіть віруючий не проголосує за християнську за назвою партію, якщо бачить, що цією назвою прагнуть лише спекулювати.

Однією з причин того, що не спрацювала християнсько-демократична ідея, є те, що вона не була обрана “за форму здійснення своїх політичних інтересів” жодним із найвпливовіших українських політиків. Звичайно, метод підтягування ідеології під певну, нехай і дуже впливову постать, не робить честі партії, яка сповідає цю ідеологію, однак, як показали наступні 2002 р. вибори, переважна частина виборців голосує саме за особистості, а не за ідеології.

3. Третім блоком причин поразки християнських партій на виборах 1998 р. можна вважати організаційні прорахунки. По-перше, після ряду розколів, які пережив християнсько-демократичний рух, простому виборцеві важко зорієнтуватися, за яку з християнських партій голосувати. По-друге, партії так і не змогли визначитися з тим, хто є їхнім потенційним виборцем: чи всі християни, чи прихильники якихось конкретних конфесій, чи й узагалі невіруючі.

Однією з головних помилок у стосунках із конфесіями було те, що робота проводилася переважно з лідерами церков, а не з рядовими християнами, а також те, що поза увагою партій залишилися так звані позацерковні або неоцерковлені християни. Це був значний недолік у діяльності партій, адже їхнє сподівання на те, що симпатії з боку ієрархів виллються у відверті заклики на підтримку тієї чи іншої політичної сили, від початку не мали під собою жодних підстав. Винятком може бути хіба що УПЦ КП, ієрархія якої не відмовляється відвідувати різноманітні акції, організовані націонал-демократичними партіями, що є своєрідним знаком їхньої підтримки.

До організаційних недоліків під час проведення християнськими партіями виборчої кампанії 1998 р. політологи також зараховують ненадійність експертної бази, яку вони використовували. Прогнози, оцінки й рекомендації фахівців, чиїми послугами користувалися ці партії, виявились глибоко помилковими.

Таким чином, існує досить широке коло причин невдачі християнських партій на виборах 1998 р. Однак серед них не лише універсальні, а й індивідуальні, властиві окремим партіям, причини поразки. Партії, що взяли участь у виборах 1998 р., підійшли до них у різній функціональній готовності, однак жодна з них не була на той момент в оптимальній формі. Одні переживали процес занепаду, як УХДП і розтерзана розколами ХДПУ, інші, як ХНС і РХП, тільки розпочинали свою політичну біографію і розглядали дані вибори як перше випробування власних сил.

Окрім того лідери ХНС і УХДП допустили організаційну помилку, невдало назвавши свій блок “Вперед, Україно!”. По-перше, розраховуючи на підтримку виборців-християн, вони для полегшення орієнтації в об’ємному виборчому бюлетені повинні були все-таки хоча б якимось чином означити в назві блоку хрис-

тиянську спрямованість його діяльності. У такому разі блок мав би називатись "Вперед, християнська Україно!". По-друге, переконані, що певна пафосність назви мусила б викликати недовіру у віруючих людей, які відповідно до свого релігійного виховання мусили б відзначатися скромністю. Заклики типу "Вперед" більш характерні для агресивних ідеологій, а не для християнської філософії смирення.

Показовими, певною мірою знаковими для християнських партій-учасників виборів 1998 р. мали стати вже вибори 2002 р.

Деградуючи ще в середині 90-х років, УХДП і ХДПУ на виборах до Верховної Ради 2002 р. узагалі не спромоглися виставити свої партійні списки. Навіть перемога в одному з мажоритарних округів одного представника ХДПУ та прохід близько двох десятків членів партії в місцеві ради не виправдовує діяльність партії, яка відмовляється в ролі організаційної структури брати участь у виборах до парламенту. Що стосується УХДП, то 4 липня 2003 р. Верховний Суд України за поданням Міністерства юстиції скасував реєстрацію цієї партії, утворення якої в листопаді 1988 р. символізувало крах однопартійної системи в тоді ще радянській Україні.

Дві інші християнські партії-учасниці виборів 2002 р. – ХНС і РХП – увійшли до блоку "Наша Україна" Віктора Ющенка і вважали себе переможцями виборів, незважаючи на те що в списку з понад сімдесяти претендентів на депутатський мандат, які потрапили до парламенту, їх представників лише двоє – В.Стретович від ХНС і В.Бартків від РХП. Входження цих двох партій в один блок не виглядає випадковим, адже ідеологічно вони дуже близькі, дотримуються християнсько-демократичних ідей та розраховують на підтримку тієї частини електорату, яка вважає за необхідне утворення в Україні єдиної помісної православної церкви. Необхідно зазначити, що цю ідею неодноразово озвучував лідер блоку В.Ющенко. При цьому між РХП і ХНС зберігаються давні антипатії як між партіями-конкурентами. У 1998–99 роках лідери цих партій пояснювали простому виборцю, який не міг збагнути різниці між ними, що співпраця неможлива через підтримку двох опонуючих один одному кандидатів у президенти – Є.Марчука і Л.Кучми [5, с.19].

Таким чином, і ХНС, і РХП, які не надто болісно сприйняли свою поразку на парламент-

ських виборах 1998 р., пояснюючи її браком часу, який вони мали від моменту заснування до виборів, отримавши цього часу достатньо до наступних виборів, так і не змогли перетворитися в потужну політичну силу. Треба віддати належне їх лідерам, які тверезо оцінили можливості партій подолати чотиривідсотковий бар'єр і вчасно знайшли притулок під крилом могутнього (у плані виборчих перспектив) блоку.

Напередодні парламентських виборів 2006 р. ХНС і РХП стали безпосередніми учасниками формування нової мегапартії "Народний союз "Наша Україна". Такі дії виглядають логічними й послідовними: лідери ХНС у 1999 р. уже брали участь у процесі об'єднання націонал-демократичних сил у єдину правоцентристську партію, а лідер РХП М.Поровський у своїх інтерв'ю неодноразово висловлював сподівання, що на базі блоку "Наша Україна" буде утворено потужну християнську партію [6].

Вибори 2002 р. стали випробуванням політичних перспектив іще однієї християнської політичної партії, яка виникла в 1998 р. у результаті розколу ХДПУ – Всеукраїнського об'єднання християн. Партію було засновано в лютому 1998 р., що не дало їй можливості стати учасницею попередніх парламентських виборів. Однак у 2002 р. ВОХ стало єдиною християнсько-демократичною партією, яка наважилася на самостійну участь у виборах, виставивши список із 64 кандидатів. Окрім того, учасниками виборів у мажоритарних округах стало семеро членів ВОХ. У результаті виборів ВОХ отримало 75154 голосів, що склало 0,29% від тих, хто має право голосу. Поразкою завершилися вибори й для тих членів ВОХ, які висунули свої кандидатури в мажоритарних округах. Після настільки дошкульної поразки після напружених чотирьох років електоральної діяльності (нагадаємо, що поразку в парламентських виборах 1998 р. ХНС і РХП виправдовували катастрофічною нестачею часу) ВОХ фактично припинило свою діяльність, унаслідок чого рішенням Верховного суду від 4 липня 2003 р. було скасовано реєстрацію партії "Всеукраїнське об'єднання християн".

Двадцять дев'ятою у своєрідному виборчому змаганні, в якому брало участь 33 партії, завершила його ще одна християнська партія – "Християнський рух", заручившись підтримкою 23591 або 0,09% виборців. Зрозуміло, що немає жодного смислу шукати причини невдачі партії,

якій для входження в парламент необхідно збільшити коло своїх симпатиків у понад 40 разів. Однак, на нашу думку, цікавим видається не стільки результат, з яким завершилися вибори для “Християнського руху”, а сам факт появи цієї партії, єдиної з усіх утворених у незалежній Україні християнських партій не християнсько-демократичної орієнтації, яка запропонувала суспільству ідею побудови теократичної монархічної держави.

Отже, вибори 2002 р. для християнських партій України завершилися катастрофічною поразкою. У виборчому бюлетені напроти партій, які містили у своїй назві слово “християнська”, поставили свою позначку менше 100 тис. виборців, що не склало й 0,4 відсотка, або лише десяту частину від необхідних для проходження в парламент голосів тих, хто має право голосу. Цей результат майже вдсятеро поступався тій сумі голосів, які здобули християнські партії на виборах 1998 р. і яка наближалася до позначки 3,6%. Таким чином, ці цифри мали б свідчити про падіння популярності християнського політичного руху в 10 разів за 4 роки. Звичайно, якби, скажімо, ХНС, РХП, ХДПУ та УХДП наважились на самостійну участь у виборах, то завдяки набраним ними десятим, а може й цілим процентам сумарний бал християнських партій не був би настільки жалюгідним. Однак річ у тім, що ці партії ще в результаті попередніх виборів усвідомили безперспективність одноосібної участі у виборчих змаганнях. Що може бути ще більшим свідченням слабкості християнського політичного руху в Україні?

Напередодні парламентських виборів 2006 р. електоральну активність виявляє лише одна партія, яка означає себе “християнською” – Християнсько-ліберальна партія України. Її лідер Л.Черновецький в українському парламенті зразка 2002–2006 рр. перебував у фракції “Наша Україна”. Включення цієї партії в блок НСНУ для участі у виборах 2006 р. означає можливість серйозних електоральних втрат для блоку, адже постать самого Л.Черновецького та імідж його партії тісно пов’язаний із релігійною організацією “Слово Боже” та її лідера Сандея Аделаджа. В умовах, коли основну електоральну підтримку блок розраховує здобути в західному регіоні, де надзвичайно сильними є релігійні традиції і саме завдяки цьому рівень

присутності неопротестантів у цих областях у кілька разів менший, ніж, скажімо, на сході країни, наявність у складі політичної сили політиків, що лобіюють інтереси підозрілої для багатьох галичан, волинян, закарпатців чи буковинців неосекти, виглядає недопустимим недбальством. Дивним є те, як ним (цим недбальством) не скористалися політичні опоненти “Нашої України” під час попередніх президентських виборів.

То чи має перспективу християнський політичний рух в Україні? На сьогоднішній день достеменно можна сказати, що в тому разі, якщо його уособлюватимуть ті політичні партії, які в нинішньому вигляді існують в Україні, то цей рух однозначно перспектив не має.

На нашу думку, судити про перспективи християнсько-демократичного руху в Україні за результатами діяльності тих християнських партій, які до сьогодні існували, недоречно, бо так і не було створено жодної партії, яка б могла гідно репрезентувати цей рух.

Основною причиною того, що в Україні не виникла потужна християнська партія, на наше переконання, є те, що практично всі дотепер створені християнські партії були своєрідними PR-проектами, прагненням певних політиків спекулятивно використати християнську ідеологію, яка переживала в посткомуністичній Україні своєрідний ренесанс, для прикриття власних політичних інтересів. Таким чином, поява християнських партій була зумовлена не самою необхідністю політичного об’єднання християн для захисту власних інтересів, а прагненням певних політиків здобути популярність і як її наслідок – владу в результаті вдалого маніпулювання християнською термінологією.

1. Здіорук С.І., Бичек В.В. Проблеми функціонування політичних партій України. – К., 2001. – 142 с.
2. Політичні партії України (інформаційно-довідкове видання). – К., 2001. – 360 с.
3. Релігія і політика в сучасній Україні // За ред. І.Ф.Кураса. – К., 2000. – 486 с.
4. РХП хоче засипати рів між західними і східними областями (Інтерв’ю з М.Поровським) // Дзеркало тижня. – 1997. – 5 липня.
5. Попок А., Лагутов Ю. Християнсько-народний Союз: вчора, сьогодні, завтра. – К., 2000. – 198 с.
6. Християнська ідея в політиці (Інтерв’ю з М.Поровським) // Вісті тижня. – 2002. – Квітень. – №10.

V.PEREVEZIY

## THE PARTIES OF CHRISTIANITY ORIENTATION AND PARLIAMENTARY ELECTION: CAUSES OF THE FAILURES AND PERSPECTIVES

*In the article analyzed the parties of Christianity orientation and parliaments election in modern Ukraine, causes of the failures and their perspectives.*

**Key words:** political parties, parliament election, Christianity orientations, electoral activity of parties, Ukraine.

УДК 329

ББК 66.69 (4УКР)

Юрій Остапець

### ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПАРТІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*У статті проаналізовано чотири основні етапи становлення мережі політичних партій на Закарпатті в 1991–2005 рр. На підставі політологічного аналізу проблеми вказується, що результати волевиявлення населення Закарпаття на президентських виборах 2004 р. та реалії суспільно-політичного життя регіону дозволили зробити наукові висновки про структуру партійного простору області напередодні парламентських виборів 2006 р.*

**Ключові слова:** Закарпаття, політичні партії, партійна структура, парламентські вибори, партійно-політичні сили, електоральний потенціал.

Діяльність осередків політичних партій у Закарпатській області слід розглядати в контексті партійного будівництва в Україні загалом. В Україні станом на березень 2005 р. зареєстровано 126 політичних партій [18, с.3]. Закарпатським обласним управлінням юстиції станом на 1 червня 2005 р. було зареєстровано 94 обласних осередки політичних партій [10, с.41]. Динаміка утворення осередків політичних партій у Закарпатській області є такою:

1993 – 6 (ХДПУ, НРУ, УРП, УКРП, КУН, СелПУ); 1994 – 1 (КПУ); 1995 (0); 1996 – 2 (НДП, СДПУ(о)); 1997 – 10 (ПЗУ, ЛПУ, ДемПУ, СПУ, УПС, СДПУ, ГРОМАДА, ПНЕРУ, УПШП); 1998 – 4 (УНА, УХДП, ПРУ, ПРП); 1999 – 8 (Дем. Союз); 2000 – 8 (Батьківщина, Рух); 2001 – (26). За період із 2002 по 2005 рік в області зареєстровано ще 40 обласних осередків політичних партій [10, с.79–86].

Умовно в розвитку партійної структури краю можна виділити етапи:

**1 етап – від початку перебудови до виборів** у республіканську та місцеві ради (березень 1990 р.). За підсумками виборів до Верховної Ради України в березні 1990 року серед 11 народних депутатів від Закарпаття було обрано трьох прихильників НРУ, в обласну раду (120 чоловік) – 12 членів НРУ (10%), 11 членів Товариства угорської культури (9,1%), 2 членів Со-

ціально-економічного товариства румунів ім. Г.Кожбука (1,6%). Показові й деякі інші результати виборів в умовах конкуренції: в обласну раду було обрано 96 членів КППС, 2 членів ВЛКСМ; 4 депутатів у віці 30 років; 10 жінок; 91 українець (75,8%), 14 угорців (11,6%), 4 росіяни (3,3%), 2 румунів (1,6%), 2 євреїв і 1 болгарина; одного робітника й жодного колгоспника [13, с.47].

**2 етап: 1990–1995 рр.**, етап формування початкового партійного спектра політичних сил у регіоні. До перереєстрації органами юстиції України політичних партій в області були зареєстровані й діяли переважно осередки національно-демократичних партій: Української республіканської партії (УРП) – 05.11.1990, Української християнсько-демократичної партії (УХДП) – 14.11.1991, Української консервативно-республіканської партії (УКРП) – 21.07.1992.

У цей час на Закарпатті виникають і перші квазіпартійні утворення: Демократична ліга національностей Закарпаття (27.10.1991) та Українська народна рада Закарпаття (УНРЗ). Блок УНРЗ створений навесні 1992 р., а зареєстрований управлінням юстиції 26 січня 1994 р. До складу УНРЗ увійшли: НРУ, товариства “Прогрес” та “Меморіал”, УРП, ДемПУ, ПЗУ, НПУ. Головними програмно-цільовими установками організації є: координація діяльності опозиційних